

УДК 378.147.111:37.03

МІСЦЕ І РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ

О.О.Зеліковська*старший викладач**Національного університету біоресурсів і природокористування України*

У статті розглянуто тенденції розвитку суспільства, що враховують її технологізацію та глобалізацію; розкрито поняття особистісно-орієнтованого навчання, враховуючи гуманістичний вектор сучасної освіти, подано аналіз методичним моделям щодо самореалізації та розвитку компетенцій студента, виділено етапи особистісно-орієнтованого навчання, а також перспективи його застосування в межах формування міжкультурної комунікативної компетенції.

Ключові слова: особистісно-орієнтоване навчання, діяльнісний підхід, пізнавальна активність, самореалізація, особистісна модель

Сучасний соціальний і економічний розвиток країни потребує кваліфікованих, ініціативних фахівців, які, по-перше, матимуть ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку з фаху, по-друге, зможуть швидко адаптуватися до економічних змін та коригувати професійну діяльність, самостійно приймати рішення, пов'язані з професійною діяльністю, прагнути до неперервної самоосвіти, постійного поновлення освоєних у навчальному закладі наукових знань, а, отже, створювати власними силами нові науково-технічні цінності.

У Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті наголошується на необхідності підвищення професійного та загальнокультурного рівня випускників [3; 8]. Отже, професійна освіта повинна у першу чергу продукувати людей, що привносять у свою діяльність індивідуальне ставлення і досвід, а не роботоподібних істот, які автоматично виконують свої професійні функції. Лише таким чином можна ліквідувати дисбаланс, який виник внаслідок надмірної технологізації суспільства та глобалізації економіки, що проявляється у:

- бурхливому зростанні науково-технічного прогресу, яке підняло людину над природою і водночас відірвало її від неї;
- виникненні передумов формування єдиної планетарної цивілізації;
- різкому посиленню соціальних, економічних, демографічних, екологічних проблем [2, 51].

Перша тенденція, а саме інтенсифікація соціокультурних процесів та науково-технічний прогрес, призвела до розірвання і неузгодження між циклами життя окремої людини та її практичною діяльністю. «Час навчання став пропорційним трудовому циклу» [2, 52]. Інакше кажучи, технології та суспільно-економічні новації почали розвиватися настільки стрімко,

що система освіти не встигає з підготовкою відповідних соціальному запиту професіоналів.

Друга тенденція обумовлює збільшення суспільної потреби у фахівцях, що володіють компетенціями, необхідними для оптимального продуктивного міжкультурного спілкування. Наявність та якість таких фахівців стає нагальною потребою, оскільки у глобальному масштабі мова йде не тільки про здобуття вигод, але й про вирішення проблем, які потребують кооперації у регіональному або планетарному масштабі (третя тенденція).

У світлі третьої тенденції очевидним стає протиріччя між ускладненням завдань, що стоять перед фахівцем-економістом, та недостатньою увагою, що приділяють методологічним та світоглядним аспектам його діяльності – в результаті при розв'язанні робочого завдання із поля зору економіста випадають соціально-гуманітарні наслідки його рішень, що має руйнівний ефект у глобальному масштабі.

Питання особистісно-орієнтованого навчання розробляються багатьма видатними науковцями. Проблеми особистісно-орієнтованого навчання знайшла відображення у працях І. Беха, О. Бондаревської, В. Лутая, В. Серікова, А. Фурмана, І. Якиманської та інших. Психологічні засади проблеми розглядалися Ю. Бабанським, О. Біляєвим, І. Лернером, М. Махмутовим, Г. Щукіною. Становлення особистісно-орієнтованої освіти досліджуються на основі різних підходів: культурологічного (О. Бондаревська); антропологічного (Л.Рахлевська); психолого-дидактичного (І.Якиманська); позиційно-дидактичного (В.Серіков). Закордоном аналогічні дослідження проводились такими дослідниками, як У.Джеймс (теорія особистості та ієрархія особистостей), А. Маслоу (ієрархія потреб особистості та роль мотивації у її формуванні), К. Роджерс (теорія особистості

та її самоактуалізація, К. Ясперс (модель формування пізнання особистості).

Мета даної статті – розкрити сутність особистісно-орієнтованого навчання, його мету, завдання та функції.

Отже, потрібна особистість, здатна обробляти великі масиви інформації, постійно навчатися і самовдосконалюватися, продуктивно комунікувати із представниками інших культур, у тому числі із приводу критично важливих питань. Саме такий напрям змін диктує суспільство, якому потрібна «висококваліфікована, доцільна, особистісно-орієнтована діяльність. Рівнозначно суспільству необхідна не просто людська індивідуальність, а творча особистість, яка ставить і вирішує соціально значущі завдання» [3, 60].

На базі знань про гуманістичний вектор сучасної освіти, унікальну сутність особистості, сформувалося поняття особистісно-орієнтованого навчання, котре має за основу гуманістичний принцип, відповідно до якого людина, її матеріальні та духовні потреби є найвищою цінністю, «мірою усіх речей». Людина – мета, результат, основний критерій оцінки якості освіти. У концепції людини, що була розвинута М. Бердяєвим, Н. Лосським, П.Флоренським, вона є вищою духовною цінністю культури, розвивається через усвідомлення і творення культури. Навчання, центроване на особистості, забезпечує її розвиток, повноцінне задоволення її освітніх, духовних, культурних, життєвих потреб та запитів, «забезпечує свободу вибору змісту та шляхів отримання освіти, а також способів самореалізації особистості у культурно-освітньому просторі» [7, 8].

Отже, засноване на особисто-орієнтованому підході навчання спрямоване на реалізацію особистості студента. Таким чином, у центрі навчального процесу знаходяться особисті інтереси, мотиви, особливості, можливості, схильності, потреби, прагнення, неповторна психологічна структура студента.

На думку І. Бім, в основі особистісно-орієнтованого підходу лежать діяльнісний (особистість розвивається і структурується у процесі діяльності); культурологічний (освіта людини – це її входження в культуру); комунікативно-когнітивний (пізнання та комунікація є основними засобами освіти) підходи.

Основна мета особистісно-орієнтованого навчання – формування якостей, що дозволяють студентській молоді самореалізовуватися, відповідаючи запитам ринку праці та вирішуючи відповідальні питання сьогодення в економічній, політичній, соціальній, культурній, освітній, науковій, ідеологічній та інших сферах. Це рівнозначно адекватній соціалізації освітнього процесу, створенню поєднання

«базової освіти і культури, на основі яких створюються оптимальні умови для розвитку особистісних функцій» [6, 57-58].

І. Бех, І. Зязюн окремо підкреслюють такі аспекти самореалізації, як:

- **свобода:** філософія особистісно-орієнтованого навчання забезпечує людині «право на свободу вибору ціннісної позиції, на цінність людського духу і цінність життя взагалі, на можливість його дійового здійснення за наявності установки на подолання дисгармонії в досвіді, поведінці, спілкуванні, діяльності» [1, 16-17];

- **прагнення до знань, постійного розвитку:** «кінцевим результатом освіти повинен вважатися внутрішній стан людини на рівні постійної і усвідомленої потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні і духовні цінності, допомагати ближньому, бути миротворцем» [4, 60];

- **відповідальність:** на думку І.Бека, однією із ключових переваг особистісно-орієнтованого навчання є те, що через справжній інтерес і повагу з боку педагога у студента формується серйозне ставлення до власної індивідуальності, свого майбутнього, на протидію пануючій інфантилізації підростаючого покоління [1, 16].

Завданням освіти у її особистісно-спрямованому вимірі є створення оптимальних умов для прояву та повноцінного розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу. І. Якіманська деталізує завдання особистісно-орієнтованого навчання так:

- **забезпечувати розвиток і самореалізацію особистості студента, базуючись на його індивідуальних інтересах і проявах як суб'єкта пізнавального процесу;**

- **надавати кожному студенту найширші можливості для реалізації себе у навчанні, пізнанні, аудиторному спілкуванні, виходячи з його унікальних потреб, здібностей, інтенцій;**

- **підбирати та організовувати навчальний матеріал таким чином, аби якнайкраще відповідати когнітивному запиту студента, і водночас давати йому різноманіття навчальних засобів;**

- **оцінювати і відзначати не тільки рівень досягнутих знань, умінь та навичок, але й розвиток компетенцій та інтегративного інтелекту;**

- **надавати великого значення тим складовим педагогічного процесу, що стимулюють розвиток особистості студента; відповідно, відбувається структурна перебудова усього арсеналу педагогічних засобів;**

- **дотримуватися принципу варіативності, тобто дотримання різноманітності форм і змісту навчального процесу (вибір здій-**

снюється із урахуванням потреб кожного конкретного студента) [11, 5-15].

Для самореалізації та розвитку компетенцій студента існують такі методичні моделі:

- особистісна (І.Бех, Л.Занков, О.Савченко) дає студентам загальний розвиток – пізнавальний, емоційно-вольовий, моральний та естетичний; передбачає великий рівень складності учіння із створенням атмосфери довірливості та варіативності навчального процесу із урахуванням індивідуальних особливостей;
- вільна (Р.Штейнер, Ф.Кумбс, Ч.Сільберман, В.Біблер): студент за допомогою педагога самостійно визначає інтенсивність занять, вільно планує час, обирає способи навчання, імпровізує, робить вільний вибір;
- розвивальна (В.Давидов, С.Максименко) націлена на забезпечення в діяльності студента теоретичного мислення, рефлексії, самостійності у вирішенні пізнавальних задач;
- активізуюча (М.Скаткін, В.Бондар, В.Моляко, В.Моргун) спрямована на підвищення пізнавальної активності завдяки використанню проблемних ситуацій та опорі на пізнавальні потреби та естетичні почуття;
- формуюча (П.Гальперін, Н.Талзіна, Н.Коломинський, Ю.Гільбух) полягає у здійсненні впливу на розумовий розвиток студента шляхом цілеспрямованого впливу на процес засвоєння знань та умінь [4, 61].

Ми будемо спиратися на особистісну модель, оскільки особистісно-орієнтований підхід передбачає розвиток когнітивної та творчої діяльності студента у процесі навчання. Роль педагога полягає у створенні умов для пізнання, розуміння, творчого вибору пріоритетів та інтересу до подальшого саморозвитку. Це формує у студента вміння самостійно добувати нову інформацію, відфільтровувати несуттєву та оперативно робити висновки. У сучасних умовах, котрі характеризуються колосальними обсягами інформації, яку професіоналу економічної сфери необхідно засвоювати та поновлювати, такі навички є надзвичайно важливими.

Практика особистісно-орієнтованого навчання заснована як на приділенні великої уваги особистості студента і педагога, так і на організації їхньої оптимальної взаємодії. Елементарною одиницею особистісно-орієнтованої освіти є діалог як специфічна форма обміну духовно-особистісними потенціалами. Відповідно до поглядів В. Серікова, діалог – це не синонім розмови або вербального спілкування, хоча і передбачає його. Діалог – «певне комунікативне середовище, що включає у себе механізм становлення та самозаснування особистості в умовах різноманіття культур. Розвиток особистості у цьому випадку – своє-

рідна інтеріоризація діалогу» [10, 23]. Діалог є проявом самоактуалізації, прориву особистостей одна до одної.

Самоцінність, самотуність, унікальність особистого досвіду спочатку розкривається, а потім узгоджується із особливостями освітнього процесу через рівноправне, гармонійне спілкування педагога із студентом. Джерела такої педагогічної орієнтації можна знайти у поглядах Д.Дьюї, Е. Кей, П. Кропоткіна, М. Монтесорі, В. Мясіщева, П. Робена, Ж.Ж. Руссо, Л.Толстого, С. Фора. Так, В. Мясіщев підкреслював, що розвиток є постійною боротьбою протилежностей у межах педагогічного процесу і у кожний момент часу знаходяться у балансі та єдності через досягнення і утримання діалогу [9, 147].

Особистісно-орієнтована освіта передбачає декілька *етапів*, а саме становлення особистості студента, знаходження себе, своїх унікальних інтересів, розкриття своїх талантів та розвитку творчого начала. Отже, орієнтовний алгоритм застосування особистісно-орієнтованої технології навчання містить такі компоненти:

- відбір та аналіз особистісно-орієнтованого дидактичного матеріалу;
- діагностика освітньої ситуації;
- додаткова корекція навчальних технологій відповідно до психологічних особливостей студентів;
- проектування результатів навчання;
- постановка проблемних завдань, у процесі розв'язання яких відбуватиметься взаємодія між викладачем і студентами;
- заохочення участі студентів у конструванні змісту свого освітнього процесу;
- створення середовища, сприятливого для засвоєння матеріалу і формування бажаних компетенцій.

Особистісно-орієнтоване навчання орієнтує студентів на самостійне засвоєння і переосмислення знань, саморозвиток і покращення власних пізнавальних та особистісних можливостей – і порівняно із авторитарною педагогікою, особистісно-орієнтована суттєво підвищує активність суб'єктів педагогічного процесу [5, 200].

Двостороння активність – студент має бажання відповідати, педагог його задовільняє; відповідно, одностороння активність – педагог викликає студента, що не проявляє бажання відповідати.

Звернімося до перспектив застосування особистісно-орієнтованого навчання у межах формування *міжкультурної комунікативної компетенції* студентів економічних спеціальностей. Випускника сучасного ВНЗ очікують не лише умови ринкової економіки із значними

можливостями, однак і з ризиками, але й постійний діалог культур і народів, міжнаціональне спілкування, підвищення ролі приватного життя. Важливо не тільки отримати навички адаптації до предметно-професійного та соціального середовища, але й його подолання, переосмислення, перетворення, створення принципово нових алгоритмів та видів діяльності і технологій.

Саме налаштована на самоактуалізацію та гуманна особистість є здатною до продуктивного діалогу. «Кожна культура права. Єдиною сприйнятливою формою їх спільного існування та взаємодії є діалог культур. Але, щоб вести такий діалог, культуру потрібно пізнавати, знати і розуміти, потрібно бути укоріненим у ній» [7, 15]. Таким чином, культурним ядром освіти становлять загальнолюдські, гуманістичні цінності, що виховуються через відношення до студента як до вільної, цілісної особистості, що здатна у процесі свого розвитку самостійно обирати шляхи культурного самовизначення, цінності, способи творчої самореалізації.

Основними практичними принципами особистісно-орієнтованого навчання у розрізі формування міжкультурної комунікативної компетенції є:

- відповідність культурі: освіта не диктує цінності, а лише створює основи для їх вільного вибору і оптимальної розстановки пріоритетів студентом;
- відповідність природній сутності: на практиці реалізується через відношення до студента як до частини природи, піклування про екологічність середовища навчання, повагу до статтево-вікових особливостей студента, розширювати доступні зони розвитку;
- відповідність індивідуальності та особистості студента: це означає визнання студента активним суб'єктом навчального процесу, всебічне вивчення особистості та її особливостей стає пріоритетною передумовою ефективного діалогу.

«Особистісно-орієнтований підхід виходить із того, що кожна особистість унікальна, і головним завданням педагогічної роботи є формування її індивідуальності, створення умов для реалізації творчого потенціалу. Індивідуальність інтегрує всі соціально цінні властивості особистості, надає їй цілісності, її становлення передбачає творчий пошук

варіантів розвитку, адекватних її можливостям і особливостям» [7, 16-17].

Особистісно-орієнтований підхід займає центральне місце у формуванні міжкультурної компетенції, головним чином через те, що сприяє формуванню міжкультурної комунікативної компетенції через розвиток:

- гнучкого і творчого мислення, що включає у себе здатність і потребу до розширення кругозору, щирий інтерес до всього «інакшого», відкритість і толерантність;
- висока мотивація, впевненість у собі, розвинена соціальна компетенція, укоріненість у власній культурі, що зароджуються через ствердження особистості студента як суб'єкта та ключової цінності освітнього процесу;
- вміння самостійно встановлювати пріоритети, проявляти ініціативу, бачити стратегічну мету та планувати кроки до її досягнення – ці вміння розвиваються завдяки делегуванню студенту ініціативи у пізнавальному процесі;
- рефлексія, аналітичний підхід, вдале використання емоцій, налаштування на продуктивну та ефективну працю – завдяки переорієнтації освіти до пізнавально-професійних інтересів особистості, що не просто засвоює подану у процесі навчання інформацію, але активно її відрефлексовує, формує з них основи для свого подальшого розвитку;

Таким чином, розвиток особистісно-орієнтованого навчання є закономірним наслідком зміни освітніх парадигм, обумовлених, у свою чергу, невідповідністю між продуктом освіти та суспільним запитом. У той час як основною потребою суспільства є формування ефективного професіонала, здатного до самомотивації, стратегічного мислення, постійного навчання і розвитку, гармонізації суспільства, самостійного прийняття рішень, гнучкого, динамічного, відповідального і толерантного, стара освітня парадигма, заснована на авторитарних та маніпулятивних засадах, продовжує продукувати тегногенізованого фахівця із обмеженим набором знань, недостатньо розвиненою етичною сферою та вузькоспрямованим мисленням.

Подальших розробок потребує розкриття впливу ІКТ на розвиток особистісно-орієнтованого навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання – нова освітня філософія / І.Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 1. – С.16-19.

2. *Ветров С.* Тип навчання – інноваційний: (Шлях до побудови особистісно орієнтованої системи безперервної освіти) / С. Ветров // Вища школа України. – 2001. – № 2. – С. 50-57.
3. *Зязюн І.А.* Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І.А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – №3. – С. 58-61.
4. *Закон України «Про вищу освіту»* // Голос України. – 2002. – №43 (2794). – С. 10-15.
5. *Калошин В.* Гуманна, толерантна педагогіка Ш. Амонашвілі – компас для освіти ХХІ ст. / В.Ф. Калошин // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 3/4. – С. 199-203.
6. *Кульневич С.В.* Педагогіка личности: Учеб. пособие. – Ч. 1. – Ростов н/Д, 1995. – 165 с.
7. *Личностно-ориентированный образовательный процесс: сущность, содержание, технологии* : [материалы конф. шк.-лаб., март, май 1995 г.] / Рос. акад. образования. Юж. отд-ние. Рост. н/Д гор. упр. образования, Науч.-метод. центр образования, Шк.-лаб. № 77 г. Ростова н/Д ; [редкол.: Е.В. Бондаревская (гл. ред.) и др.]. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. гос. пед. ун-та, 1995 (1996). – 285 с.
8. *Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті* // Освіта. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – № 26. – 24 квітня-1 травня 2002 р. – С. 2-4.
9. *Рибалка В.В.* Теорії особистості у вітчизняній психології: Навч. посіб. – К.: ІПППО АПН України, 2006. – 400 с.
10. *Сериков В.В.* Личностный подход в образовании: концепция и технологии: Монография. – Волгоград: Перемена, 1994. – 150 с.
11. *Якиманская И.С.* Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М.:Знание, 1996. – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2009 р.

